

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเปลี่ยนผ่านของภาวะเศรษฐกิจของประเทศไทย ในช่วงปีพ.ศ. 2544 ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาประเทศที่สำคัญอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ รัฐบาลได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศใหม่ โดยเฉพาะรูปธรรมที่เกิดขึ้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 ที่มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการวางรากฐานการพัฒนาที่เข้มแข็ง ที่เสริมสร้างความแข็งแกร่งของเศรษฐกิจระดับรากหญ้าและระดับมหภาคควบคู่ไปกับการสร้างความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกอย่างรู้เท่าทันบนพื้นฐานของการพึ่งตนเองและภูมิคุ้มกันที่ดี อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจน และเสริมสร้างความอยู่ดีมีสุขของคนไทยอย่างยั่งยืน

ซึ่งผลของการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจในระยะสั้น ๆ ของประเทศ พบว่า อัตราการขยายตัวของเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2545 ร้อยละ 5.3 ซึ่งเป็นอัตราที่สูงกว่าเป้าหมายที่กำหนดในแผนฯ ส่วนความก้าวหน้าของผลการดำเนินงานตามวาระแห่งชาติใน 4 เรื่องนั้นสามารถสรุปได้ดังนี้

1. การแก้ไขปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ การที่รัฐบาลให้ความสำคัญกับการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์แก้ไขปัญหาความยากจนได้มีส่วนช่วยให้สัดส่วนคนยากจนลดลงอย่างรวดเร็ว ในปี พ.ศ. 2545 คนยากจนได้รับโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบ และได้รับบริการภายใต้ระบบคุ้มครองทางสังคมและหลักประกันสุขภาพมากขึ้น รวมทั้งได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาชุมชนของตนเอง ซึ่งจะเป็พื้นฐานในการพึ่งตนเอง และแก้ไขเชิงโครงสร้างเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจของคนกลุ่มต่างๆ ในอนาคต

2. การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ การดำเนินงานตามแนวทางของยุทธศาสตร์การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ได้มีส่วนผลักดันให้อันดับขีดความสามารถในการแข่งขันของไทยสูงขึ้น ผลการดำเนินงานที่สำคัญ คือ การดำเนินนโยบายการเงิน การคลัง และมาตรการสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ได้สร้างความมั่นคงให้ภาคการเงินและความเชื่อมั่นของภาคธุรกิจ ขณะที่การปรับโครงสร้างการผลิตและการค้าของประเทศที่มุ่งเน้นการสร้างคุณภาพและมูลค่าเพิ่ม การสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม รวมทั้งการสร้างความร่วมมือในเวทีระหว่างประเทศ ได้เอื้ออำนวยต่อการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาคุณภาพผู้ประกอบการและแรงงานไทย

3. การพัฒนาและใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคม โดยเฉพาะการจัดระบบการคุ้มครองทางสังคมได้มีส่วนช่วยให้การยกระดับคุณภาพคนไทยมีทิศทางที่ชัดเจนขึ้น สุขภาพคนไทยมีพัฒนาการที่ดีขึ้น คนไทยร้อยละ 95.7 ได้รับการคุ้มครองด้านประกันสุขภาพ การส่งเสริมให้คนมีงานทำส่งผลให้ปัญหาการว่างงานลดลงเหลือประมาณร้อยละ 2.9 และการพัฒนาระบบการคุ้มครองทางสังคมได้ครอบคลุมถึงกลุ่มแรงงานมากขึ้น แต่การปฏิรูปการศึกษายังดำเนินการได้ล่าช้า คุณภาพการศึกษาของคนไทยจึงอยู่ในระดับต่ำ ขณะที่การดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ได้มีส่วนช่วยลดความรุนแรงของปัญหา แต่คนไทยก็ยังต้องเผชิญกับปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจากคดีอาชญากรรมผู้มีอิทธิพลและยาเสพติดที่ยังคงมีอยู่ในสังคมไทย

4. การพัฒนาที่ยั่งยืน ในปีแรกของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อแก้ปัญหาที่ส่งสมมานานให้เบาบางลงไปได้ก่อน โดยส่วนใหญ่มุ่งเน้นการแก้ปัญหาในเชิงรับมากกว่าเชิงรุก อาทิ การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งยังดำเนินการได้ช้ามาก ทำให้ไม่ทันกับความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้น ถึงแม้ชุมชนและภาคีการพัฒนาต่าง ๆ จะตื่นตัวเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรมากขึ้น แต่การดำเนินงานก็ยังมีข้อจำกัด เนื่องจากขาดกลไกเชื่อมโยงระหว่างภาครัฐ ชุมชน และประชาชน ซึ่งจะนำไปสู่ความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากร และการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

แม้ว่าการพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมาจะประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งก็ตามแต่สถานการณ์ความยากจนก็ยังคงปรากฏอยู่ในสังคมไทยซึ่งพิจารณาได้จากสถานการณ์หนี้สินครัวเรือนไทยในช่วง 8 ปี นับจากปี พ.ศ. 2537 ถึงปี พ.ศ. 2545 แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนไทยมีหนี้สินเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว คือเพิ่มจาก 3.1 หมื่นบาทต่อครัวเรือน หรือคิดเป็น 3 เท่าของรายได้ต่อเดือนในปี พ.ศ. 2537 เป็นเกือบ 8.5 หมื่นบาทต่อครัวเรือน คือคิดเป็น 5.5 เท่าของรายได้ต่อเดือนในปี พ.ศ. 2545 การบริหารหนี้ของครัวเรือนยากจนมาก ครัวเรือนยากจนจะไม่สามารถใช้หนี้ได้ภาระหนี้ของคนจนในปัจจุบันค่อนข้างสูง หากอัตราดอกเบี้ยรายเดือนอยู่ที่ 1 % ต่อเดือน และคนจนแบ่งเงินจำนวน 20 % จากรายได้ประจำเดือน มาใช้เพื่อการชำระหนี้ครัวเรือนที่ยากจนจะต้องใช้เวลาในการชำระหนี้ เป็นเวลา 3.6 ปี และครัวเรือนยากจนมากต้องใช้เวลาถึง 6.6 ปี จึงจะชำระหมด (สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. 2547 : 14) นอกจากนี้จากการเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มชั้นรายได้

อย่างไรก็ตามผลพวงของการพัฒนาต่าง ๆ ที่ยังคงเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมไทย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) จึงได้ัญเชิญแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวปฏิบัติควบคู่ไปกับการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” อย่างจริงจัง ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2555) เพื่อให้เกิดการพัฒนาประเทศที่สมดุล เป็นธรรมและยั่งยืนในที่สุด

ดังนั้น การแก้ไขปัญหาคความยากจนอย่างยั่งยืนได้นั้น จำเป็นต้องดำเนินการให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสามารถจำแนกได้ 5 ประการ คือ

1. การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น เครื่องไม้เครื่องมือ เครื่องจักรกล และเทคโนโลยีทางสังคม เช่น การจัดวางโครงการ การจัดการ เป็นต้น การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ หรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

2. การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ หมายถึง ความสามารถในการทำมาหาเลี้ยงชีพ ที่มีความมั่นคงสมบูรณ์พูนสุขพอสมควร หรืออย่างมีสมดุล

3. การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ความสามารถในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้เกิดเสื่อมเสียไปจนหมดสิ้น หรือไม่ให้เสียสมดุลธรรมชาติ

4. การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ หมายถึง สภาพจิตใจที่กล้าแข็งเพื่อที่จะสามารถต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ทั้งการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้ก้าวหน้า การยึดมั่นปฏิบัติตนตามหลักทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา

5. การพึ่งตนเองได้ทางสังคม หมายถึง การที่คนกลุ่มหนึ่งมีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่นมีผู้นำที่มีประสิทธิภาพสามารถนำกลุ่มคนเหล่านี้ให้ดำเนินการใด ๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายด้วยตนเอง หรือสามารถหาความช่วยเหลือจากภายนอกเข้ามาช่วย ทำให้ชุมชนช่วยเหลือตนเองได้ (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2540 : 19)

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของกลุ่มบุคคลต่างๆ หรือแม้แต่ประเทศชาติให้เกิดความสมดุลท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง โดยยึดทางสายกลางมีความพอเพียง พอประมาณ มีเหตุผลและมีระบบภูมิคุ้มกันต่อผลกระทบอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก

การแก้ไขปัญหาความยากจนในอนาคตจึงควรมุ่งเน้นแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเพื่อดำรงความพอเพียง เดินทางสายกลาง ดังนั้น คณะผู้วิจัยสนใจที่จะดำเนินการศึกษาวิจัยในการแก้ไขปัญหาความยากจนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ โดยผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อสร้างกระบวนการคิด การเรียนรู้ และสามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อศึกษานำแนวทางพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน จากชุมชนต้นแบบในภูมิภาคต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์ย่อย ดังนี้

1. เพื่อสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง
2. เพื่อศึกษาชุมชนต้นแบบของการนำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการพัฒนาในด้านต่างๆ
3. เพื่อกำหนดแนวทางในการนำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในครั้งนี้ ได้แก่ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ตั้งแต่ปี 2540 ถึงปัจจุบัน และเอกสารที่เกี่ยวกับชุมชนต้นแบบในเรื่องการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความ

ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง

ขอบเขตด้านระยะเวลา สถานที่

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เริ่มตั้งแต่เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2550 ถึงเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2551 รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 1 ปี

ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ การนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ปัญหาความยากจน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงองค์ความรู้ที่ชุมชนนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน
2. ทำให้ทราบถึงเงื่อนไขหรือปัจจัยของชุมชน เกษตรกร และเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรในชุมชนต้นแบบที่นำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จนประสบความสำเร็จ
3. ทำให้ได้แนวทางการนำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในพื้นที่เป้าหมาย

นิยามศัพท์เฉพาะ

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง แนวพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ฯ ได้ทรงพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย ซึ่งมีหลักการสำคัญ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนให้มีความในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ความพอเหมาะ มี ไม่ได้ขาด แต่มีในลักษณะที่เหมาะสม ไม่มากเกินไปหรือน้อยไปเป็นความสมดุลในการกระทำทุกอย่าง ทำให้เกิดการพัฒนาย่างมั่นคง

ความมีเหตุผล หมายถึง การพิจารณาถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องและผลกระทบที่จะเกิด โดยต้องมีเงื่อนไขของความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานเพื่อการตัดสินใจ

การมีภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมพร้อมที่จะรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น โดยเป็นการคาดคะเนปัญหาที่จะในอนาคตอันใกล้และไกล และต้องคำนึงถึงเหตุสุดวิสัยต่าง ๆ ด้วย

เงื่อนไขความรู้ หมายถึง ความรอบรู้รอบด้านเกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

เงื่อนไขคุณธรรม หมายถึง คุณธรรมในการดำรงชีพ เพื่อความสงบสุขและเจริญก้าวหน้าทั้งของตนเองและส่วนรวม 4 ประการ คือ เมตตาธรรม สามัคคีธรรม สุจริตธรรม และเที่ยงธรรม

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน หมายถึง กระบวนการแสวงหาความรู้ของบุคคลในชุมชน ตั้งแต่การได้รับข้อมูลจนถึงการลงมือปฏิบัติจริง โดยมีรากฐานอยู่ที่ชุมชน ท้องถิ่น วิถีชีวิต ซึ่งสามารถนำไปพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นให้มีศักยภาพได้